

nale literatuur situeren en ook problematiseren, zijn de meeste bijdragen eerder beperkt Belgisch, Italiaans of persoonsgebonden historiografisch gekaderd en soms nauwelijks vraaggestuurd. Vooral de dialoog met de Engelstalige literatuur ontbreekt vaak, terwijl net hierin onder impuls van de vele Italiaanse academische expats recent veel *cutting edge*-onderzoek is gepubliceerd over de transnationale dimensies van het *Risorgimento* en het ‘*Anti-Risorgimento*’ (zie bijvoorbeeld de themanummers in *Modern Italy* 2014/2 en *Journal of Modern Italian Studies* 2013/2 en 2019/2). Wat de bijdragen echter gemeenschappelijk hebben, is dat ze een ruime en diverse bronnenbasis valoriseren in fijnmazige verhalen over Belgisch-Italiaanse interacties. Daardoor effenen ze mee het pad naar een meer gecompliceerde transnationale geschiedenis van de Italiaanse eenmaking.

Michael Auwers

JAKOB MÜLLER

Die importierte Nation, Deutschland und die Entstehung des flämischen Nationalismus 1914 bis 1945

Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2020, 361 p.

In de rij werken over *Flamenpolitik* en activisme ontbrak tot op heden een alomvattende synthese van het Duitse beleid tegenover de Vlaamse kwestie voor de periode van 1914-1945. Met een grote eruditie heeft dr. Jakob Müller in zijn thans uitgegeven proefschrift deze historiografische leemte opgevuld. Dat verschillende archieven, waaronder dat van het Duitse gouvernement-generaal (1914-1918), daarbij grotendeels verloren gingen, maakte zijn taak er niet gemakkelijker op. Het zwaartepunt van zijn boek bevindt zich zowel kwalitatief als kwantitatief in de Eerste Wereldoorlog. Centraal plaatst Müller de stelling dat de Duitse bezetter in de periode tussen 1916 en 1918 een Vlaamse natie importeerde. Daarbij was het de bedoeling om een politieke entiteit te scheppen die principieel onverenigbaar was met de Belgische staatsidee. Persoonlijk had ik hier iets meer nuance bij aangebracht. Want al vóór 1914 bestond er een zeker (niet anti-Belgisch) “Vlaams-nationaal” bewustzijn in de hoofden der Vlaams-

gezinden. Het was de anti-Belgische inhoud die de bezetter hieraan gaf, die nieuw was.

Müller gaat in zijn werk erg (of zelfs te?) snel over de vooroorlogse activiteiten van pressiegroepen als het *Alldeutscher Verband*, maar wijst terecht op het belang van het *völkische* denken, dat een aanknopingspunt vormde tussen het beleid van de bezetter en de Vlaamse beweging. Amper drie weken na het begin van de Eerste Wereldoorlog, aldus de auteur, speelden overwegingen van volkenrechtelijke aard geen rol meer in het Duitse beleid tegenover België. Met een onwillig België viel inderdaad geen zaken te doen en dus zou het land ontwricht worden. Verrassend weinig aandacht echter wordt aan de instructies betreffende een te voeren *Flamenpolitik* van 2 september en 16 december 1914 besteed. Volgens Müller begon de *Flamenpolitik* met het aftreden van de eerste gouverneur-generaal van bezet België, Colmar Von der Goltz (eind november 1914). Die stelling is moeilijk houdbaar. Want reeds voordien werd het Nederlands begunstigd door de bezetter. Bovendien voerde die omtrent de val van Antwerpen (9 oktober 1914) sedert november 1914 een doelgerichte campagne in het kader van zijn *Flamenpolitik*. De uitgave van de *Gazet van Brussel* (1ste editie: 29 november 1914), die nog onder Von der Goltz werd voorbereid, was duidelijk ook een belangrijk product daarvan.

Hoe dan ook, na enkele oorlogsmaanden bleek dat er geen Vlaams-nationalistische beweging bestond die “zelfbewust een beroep deed op de bezetter”. Een beslissende impuls voor de ontwikkeling van de *Flamenpolitik* tot *nation-building*-politiek legt Müller niet in Berlijn, noch in Brussel, maar wel in Nederland. Cruciaal daarin was de rol van de keizerlijke gezant Richard von Kühlmann en de Duitse Groot-Nederlandse “vertrouwensman” F.C. Gerretson in de lente en zomer van 1915. De overname van het prominente Vlaamsgezinde vluchtelingenblad *De Vlaamsche Stem* door de Duitse legatie in Den Haag, gevoegd bij het memorandum *Deutschland-Flandern-Holland* zijn inderdaad argumenten die deze stelling kracht bijzetten. Dat document stroomlijnde de modali-

teiten van een opname van het Groot-Nederlands blok in een Germaans *Mitteleuropa*. Belangrijk is ook de vaststelling dat de beslissende impuls om de universiteit van Gent te vernederlandsen van Von Kühlmann kwam.

Met name betreffende het samenspel tussen de verschillende, Duitse actoren is deze studie baanbrekend. Het blijkt dat tot zijn terugtreden in juli 1917, kanselier Von Bethmann-Hollweg de drijvende kracht was achter de *Flamenpolitik*. Von Bissing wou blijkbaar veel trager te werk gaan, maar steunde de intensivering in de *Flamenpolitik* wanneer die hem goed uitkwam. Die intensivering had tot gevolg dat na de vernederlandsing van de Gentse universiteit (oktober 1916) er in de lente van 1917 een eerste Raad van Vlaanderen opgericht werd en de bestuurlijke scheiding afgekondigd werd. “Belgien verschwinden zu machen”, zo schreef Von der Lancken – het hoofd van de *Politische Abteilung* – op 25 mei 1917, “ist das vornehmste Ziel einer zweckbewussten deutschen Politik”. De Duitse politiek (en die van hun Groot-Nederlandse agenten) stond toen blijkbaar op het standpunt, zo schrijft de auteur, dat de Alduiter Theodor Reismann-Grone op 16 december 1914 aan Von Bissing kenbaar maakte. Namelijk dat België wellicht ontruimd moest worden, maar door de Vlamingen vernietigd diende te worden.

Michaelis en Von Hertling, de kanseliers die aan de macht waren tot oktober 1918, bezagen de *Flamenpolitik* echter als een hinderpaal op de weg naar een compromisvrede, al bleven ze er naar buiten toe lippendienst aan bewijzen. De door de *Politische Abteilung* gedoogde en gestuurde uitroeping van de onafhankelijkheid van de Raad van Vlaanderen in december 1917 plaatst Müller erg mooi in het getouwtrek tussen de radicale *Oberste Heeresleitung* (OHL) en gouverneur-generaal Von Falkenhausen enerzijds en de tactisch meer gematigde rijkskanselier, die op de rem ging staan, anderzijds. Het compromis luidde: “zelfstandigheid” [Müller heeft het over een “afzwakking van de zelfstandigheidsverklaring”, BY] en die moest dan nog aan (volledig mislukte) “volksraadplegin-

gen” onderworpen worden. In het halfjaar tussen het aftreden van Von Bethmann-Hollweg en de oprichting van de Tweede Raad van Vlaanderen (in maart 1918), zo stelt Müller vast, ontwikkelde het activisme zich definitief tot een separatistische Vlaams-nationalistische beweging.

De geradicaliseerde activisten werden nu in toenemende mate de marionetten van het leger. Parallel met de transformatie van de functie van de *Flamenpolitik*, radicaliseerde de frontbeweging. Die was niet onafhankelijk van het activisme ontstaan, zoals we dat vaak lezen, maar zag – zoals de auteur correct opwerpt – die collaboratiebeweging als een referentiepunt. Bovendien voerde de OHL *Flamenpropaganda*, met als hoop de destabilisering van het Belgisch leger. Terecht omschrijft Müller de frontpartij als het belangrijkste gevolg van de Duitse *Flamenpolitik*. Ook de *Politische Abteilung* was al in oktober 1918 van het belang daarvan overtuigd geraakt.

Tot 1920 bleef het Duitse ministerie van Binnenlandse Zaken een *Flamenpolitik* voeren. Nadien keerde Duitsland evident terug naar zijn vooroorlogse non-interventionistische politiek. De Vlaamse beweging werd nu door de activistische ballingen deels transnationaal en partieel anti-Belgisch. Was de frontpartij die deze stroming uitdroeg in 1919 nog marginaal, ze werd wel als een integraal onderdeel van de Vlaamse beweging aanvaard. Daarbij kwam nog dat Duitsland een andere hoop kon verwezenlijkt zien die het gekoesterd had bij het voeren van zijn *Flamenpolitik*: het vestigen van een (*de facto*) pro-Duitse partij in België. Zowel tegen de Ruhrbezetting (1923) als tegen het franco-Belgisch militair akkoord (1920-1936), voerden de Vlaams-nationalisten permanent (en uiteindelijk succesvol) oppositie.

Tijdens het nationaalsocialistische tijdvak wonnen “*Vorfeldorganisationen*” die in het staatsapparaat geïntegreerd waren aan belang. De studie van de verhouding van imperialistische drukkingsgroepen in Weimar-Duitsland en de regering in Berlijn blijft overigens in de historiografie een relatieve leemte. Pas in 1936 werd de Belgische

parlementaire democratie geschokt door de winst van radicale partijen, waaronder het fascistoïde VNV en Rex. De verbroekeling van krachten ter rechterzijde, zorgde voor een begin van federalisering van de Katholieke Partij. Dat de Katholieke Vlaamse Volkspartij, de nationalistische vleugel van die partij, in juni 1936 een electoraal akkoord sloot met het VNV, toont onmiskenbaar de verwantschap aan van de organisatie met het *völkische* radicaalrechts.

In de tweede *Flamenpolitik* (1940-1944) die nu wel grondig door Berlijn voorbereid was, vallen de gelijkenissen met de eerste op. De Duitse soldaten in Vlaanderen werd opgedragen om “*grundsätzlich nur deutsch oder niederländisch, nicht französisch zu sprechen*”. De Belgische krijgsgevangenen werden, eens te meer, tussen Vlamingen en Walen gescheiden. Zelfs werd de neef van Ludwig von Falkenhausen, Alexander, tot gouverneur-generaal benoemd. Net als in 1914 werd de Belgen verteld dat hun regering de hoofdverantwoordelijke was voor het onheil dat over het land was gekomen. En ook nu was het doel, op lange termijn, de voorbereiding van de opname van Vlaanderen in een Groot-Germaans Rijk. Maar de bezetter had evident ook lessen getrokken uit de Eerste Wereldoorlog. Reeder, het hoofd van de *Militärverwaltung* vond dat de bestuurlijke scheiding van een kwarteeuw eerder de autoriteit van de gouverneur-generaal ondermijnd had. En dus zouden de Vlaams-nationalisten, die nu wél massaal klaarstonden om te collaboreren, vooral als personeelsreservoir dienen. Volgens Müller plukte de bezetter nu de vruchten van zijn geïmporteerde natie. Inderdaad predestineerde de erfenis van de Eerste Wereldoorlog de collaborateurs tot hun handelen. En ditmaal was er geen meerderheidsgroep van passivistische Vlaamsgezinden die de *Flamenpolitik* bestreed. Tegenstanders van de collaboratie bleven in de Vlaamse beweging “nagenoeg onzichtbaar”.

Dat Vlaanderen eenvoudigweg bij het Duitse Rijk zou ingelijfd worden, botste natuurlijk met de nationalistische denkbeelden (en de carrièreplanning) van nationalisten als Staf De Clercq of

Hendrik Elias, de leiders van het VNV. De eerste beschouwde de Duitse agressie-oorlog tegen de Sovjet-Unie (22 juni 1941) als de uitgelezen kans om zich in de gunst van de bezetter te werken. Die vertrouwde echter meer op de uitbouw van de SS-Vlaanderen. Vanaf het begin bestonden er echter spanningen tussen die organisatie en het VNV. Toen de krijgskansen vanaf eind 1942 keerden, kwamen sommige collaborateurs ongetwijfeld tot de vaststelling van de activist Meert in 1917: dat ze als “speelbal” van Berlijn gebruikt waren.

De Duitse politiek werd tijdens de Tweede Wereldoorlog overigens door méér dan louter *völkische* overwegingen gestuurd. Pas na de geallieerde landing in Normandië besloot Hitler tot de oprichting van een Vlaamse en een Waalse *Reichsgau*. Joseph Grohé, de nieuwe Rijkscommissaris voor de bezette gebieden in België en Noord-Frankrijk werd opgedragen “*unsere [...] nationalen Interessen im belgischen Raum eiskalt zu verfolgen und ganz rücksichtslos [...] zu vertreten*”. Daarbij moest de bezettende macht nu ondubbelzinnig op het “*Vlamentum*” steunen. Müller omschrijft dit terecht als een radicalisering van de bezettingspolitiek. Die zal ook wel door een flinke dosis opportunisme – de collaborateurs nog méér aan het regime binden – gestuurd zijn.

In een sterk besluit, betoogt de auteur dat de Duitse *Flamenpolitik* niet zomaar een katalysator was van het Vlaams-nationalisme, maar de beweging stichtte. Het Vlaams-nationalisme is, in die optiek, een “*Zwitterwesen*” (een hermafrodit). Ontegensprekelijk is het ook zo dat tot op vandaag de erfenis van de collaboratie een onderdeel van het Vlaams-nationalisme vormt. Tot het begin van de jaren 1990, zo schrijft Müller, droegen sommige Vlaams-nationalisten bij tot de federalisering van België. Wel betoogt de auteur dat de “geïmporteerde natie” op structureel niveau niet veel invloed op de Belgische geschiedenis had. Dat is zeer betwistbaar. Want ook na de Tweede Wereldoorlog bleef het Vlaams-nationalisme de drager van een anti-Belgische ideologie. Zonder de permanente druk van een militant Vlaams-nationalisme, waarin de wrok tegen België bestendig werd, zou België

vandaag nooit een verregaand gefederaliseerde staat zijn. Dat het federalisme voor het overgrote deel van wat zich vandaag “de” Vlaamse beweging noemt, maar een tussenstap is in de volledige ontmanteling van België, ligt voor de hand.

Voor wie tot een dieper begrip van de *Flamenpolitik* en de Duitse langetermijnpolitiek in België wil komen, is dit schitterende werk onmisbaar.

Bruno Yammine

PAUL DELFORGE
La Wallonie et la Première Guerre Mondiale, La Suite. Nouveaux éclairages sur la Wallonenpolitik

Namur, Institut Jules Destrée, 2020, 98 p.

Naast een *Flamenpolitik* voerde Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog een in de historiografie onderbelichte *Wallonenpolitik* (1917-1918). De historicus Paul Delforge heeft een soort naschrift bij zijn eerste werk daarover (2008) in boekvorm uitgegeven. Het doel daarvan is om voor het eerst een licht te werpen op het lot van de na de oorlog gevluchte wallinganten die in de Duitse *Wallonenpolitik* betrokken waren. De dossiers van de Naamse ministeries werden echter moedwillig vernietigd gedurende de laatste oorlogsmaanden of accidenteel door de geallieerde bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog verwoest. Wel zijn de archieven van de Duitse ministeries bewaard gebleven. De arbeid was dus niet gemakkelijk, maar het resultaat is niet onbevredigend. Al krijg je soms de indruk dat over dit erg bewerkt onderwerp een dubbelartikel had volstaan.

Tijdens de zomer van 1917 werd een *Verwaltungschef* voor Vlaanderen, Schaible, en één voor Wallonië, Haniel von Haimhausen, aangesteld. De bestuurlijke scheiding moest immers organisatorisch vorm krijgen. Eind 1917 werd een Duits politiek bureau voor Wallonië opgericht. In februari 1918 zag een propaganda-organisatie, het *Comité de Défense de la Wallonie* het daglicht. Dat publiceerde twee manifesten, resp. in maart en juli 1918. Het tweede werd ondertekend door negen personen, die overigens niet allemaal Walen

waren. Samen met een tiental andere functionarissen en journalisten werden zij de protagonisten van de wallingantische collaboratie. Rudolf Asmis, de diplomaat die in mei 1918 tot hoofd van de Commissie voor Vlaamse Aangelegenheden benoemd werd, zou zich tot een spilfiguur ontwikkelen in de afwikkeling van dit Waalse activisme.

Volgens Asmis vluchtten 140 Vlaamse activisten naar Nederland en 700, met hun familie, naar Duitsland. In april 1919 aanvaardde het Duits ministerie van Binnenlandse Zaken de creatie van een nieuwe rekening, om de Waalse vluchtelingen te ondersteunen. De meeste gevluchte Walen bevonden zich, net als de Vlaamse oud-collaborateurs, in Duitsland. Het betrof twintig man, de familie inbegrepen.

De auteur slaagt erin om de fondsen waarop Asmis en de zijnen een beroep konden doen, haarfijn te ontleden. Het blijkt dan dat die persoon op 6 mei 1919 de volledige controle verwierf over de 54.000 *Reichsmark* van de *Separatkonto Namur*. Die werd vanaf 1917 door Haniel beheerd. Het saldo ervan werd overgemaakt op de rekening van het zogenaamde *Wohlfahrtsfonds für Wallonien*. De hamvraag is natuurlijk: wat gebeurde er met al dat geld? Welnu, uit een stand van zaken, opgemaakt door het Duits ministerie van Binnenlandse Zaken in oktober 1921, blijkt dat meer dan 35 miljoen *Reichsmark* werd uitgegeven aan Belgische vluchtelingen, gespreid over een twintigtal uitgavenposten. Meerdere miljoenen *Reichsmark* werden daarvan uitgegeven aan meerdere honderden Vlaamse protagonisten. Voor de Waalse collaborateurs lag dat gevoelig anders.

In maart 1919 maakten de diensten van Von Haimhausen lijsten op van “*Wallonische Flüchtlinge*”. Daarop stonden zeventien namen. Laat er dan al geen politieke solidariteit bestaan hebben tussen die ballingen, hetgeen Delforge meermaals herhaalt, oud-collaborateur Colson wierp zich tot hun woordvoerder op en sloot op 10 oktober 1919 een eerste akkoord met Asmis. Die stemde, in naam van het ministerie van Binnenlandse Zaken, toe met de toekenning van